

Zazakî De Derb Û Taybetmendîyê Derbî

Ahmet KIRKAN¹

Zazacada Vurgu ve Özellikleri

Öz

Dil birimlerinin dilin kullanım alanı içerisinde önemi büyüktür. Dil birimleri iki düzeyden meydana gelir. Bunlardan birincisi segmental düzeydir. Segmental düzeyde (parçasal düzey) dil, parçalara ayrılarak analiz edilir. Bu düzeyde dil; vokal, konsonant, allofon, allomorf, morfem gibi parçalar üzerinde tetkik edilir. Segmental düzeyin elemanları çoğunlukla fizyolojik özellikleri ifade ederler ama anlam oluşturucu değildirler. Bu fizyolojik özellikler de insanlarda aynı şekillerde meydana gelirler. Suprasegmental düzeyde (parçalar üstü) ise segmental düzeye göre daha çok eleman vardır. Bu düzeyde dilde var olan vurgu, ton, tını, ritim, melodi, hız ve hece gibi özellikler analiz edilir. Bu düzeyde sözcüklerin anlamları ortaya çıkar. Dilde var olan parçalar yan yana gelerek yeni anlamlar meydana getirir. Bu anlamlar konuşmacının dili parçalara göre ayırmasına göre de değişir. Segmental düzey optimum şartlarda, herkeste (eksik veya fazla) aynı şekilde meydana gelir. Ama suprasegmental düzey herkeste aynı şekilde meydana gelmez. Bu düzeyin elemanları konuşmacı ve konuşmacının özelliklerine, dinleyicinin özellikleri, ortam vb. özelliklere göre değişirler. Her özellik dilin rengini meydana getirir. Bu çalışmada suprasegmental düzeyin dil birimlerinden vurgu izah edilmiştir. Vurgu, konuşma dilinde çok önemlidir, çünkü cümlenin manası çoğu kez vurguya göre şekillenir. Bu çalışmada amacımız, Zazacada vurgu ve vurgunun özelliklerini örneklerle izah etmektir. Yazılı dilde yazar, noktalama işaretleri gibi özelliklerle meramını anlatabilir. Ama konuşma dilinde konuşmacı vurguyu iyi ayarlaması gerekir ki konuşmacının mesajı eksiksiz bir şekilde dinleyiciye ulaşsın. Bu çalışma yazılı dille sınırlıdır. Yazılı dilden kastımız, Zazaca standart dildir. Çünkü konuşma dilinde vurgu bölgelere göre değişebilir. Bilindiği kadarıyla “Zazaca Sözcüklerde Vurgu” üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada diğer dillerde yapılmış olan çalışmalardan istifade edilmiş ve bu bilgiler Zazacaya uyarlanmıştır. Aynı şekilde örnekler içinse Zazaca yazılmış olan eserlerden faydalanılmıştır. Kitaplarda bazı izahatlar için örnek vardır ama bazı izahatlar için örnek bulmak mümkün değildir. Bu çalışmada, bu konuda kullanılmak üzere bazı kavramlar

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetkirkkan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3885-5218.

önerilmiştir. Çünkü bu alan çok bakirdir ve önerilen kavramlarda dilbilim ölçütlerine göre türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, Dilbilim, Fonoloji, Suprasegmental Düzey, Vurgu

Stress and Its Features in Zazaki

Abstract

Language units are of great importance in the use of language. Language units consist of two levels. The first is the segmental level. The language at the segmental level (fragmentary level) is analyzed by being divided into segments. Language at this level; It is investigated on vocal, consonant, allophone, allomorph, morphem. The elements of the segmental level often express physiological features but are not semantic. These physiological features occur in humans in the same way. On the suprasegmental level (on parts) there are more elements than on the segmental level. In this language, features such as accent, tone, timbre, rhythm, melody, speed and syllable are analyzed. The meanings of words emerge at this level. The parts that exist in the language come together and create new meanings. These meanings also vary depending on how the speaker divides the language into parts. Segmental level occurs in the same way for everyone (missing or excessive) under optimum conditions. But the suprasegmental level does not occur in the same way for everyone. The elements of this level are based on the characteristics of the speaker and the speaker, the characteristics of the listener, the environment, etc. they vary by feature. Each feature creates the color of the tongue. In this study, the emphasis on the language units of the suprasegmental level is explained. Emphasis is very important in the spoken language, because the meaning of the sentence is shaped by emphasis. Our aim in this study is to explain the characteristics of emphasis and emphasis in Zazaki with examples. Writer in written language can explain his meramic with features such as punctuation marks. However, the speaker must adjust the emphasis well in the speech language so that the message of the speaker reaches the listener completely. This study is limited to written language. What we mean by written language is the standard language in Zaza. Because the emphasis in spoken language may vary by region. As far as it is known, there is no independent study on “Emphasis on Zaza Words”. In this study, studies made in other languages have been used and this information has been adapted to Zaza. Likewise, for the examples, the works written in Zaza are used. There are examples for some explanations in the books, but it is not possible to find examples for some explanations. In this study, some concepts are proposed to be used in this subject. Because this field is very virgin and derived from linguistic criteria in the proposed concepts.

Keywords: Zazaki, Linguistics, Phonology, Suprasegmental Level, Emphasis

Extended Abstract

Suprasegmental is an important concept in phonetic studies. While examining the units in the language, they are considered as segmental and suprasegmental. The phoneme and its distinct reflection, the sound phenomena at the allophone level are dealt with on a segmental level. Language elements that can be examined one by one in sound studies and explained over sounds are considered as segments. Language units at this level consist of phoneme, allophone, morpheme, allomorph, vocal and concentric sounds. Suprasegmental sound knowledge examines sound events at a higher level than individual sounds. At this level, there are units such as stress, tone, rhythm, melody and speed. Unlike the segmental level units, these units examine the tongue down to the smallest part without dividing it. As is known, sounds that change the meaning of words are called phonemes. Phonemes are considered to be the smallest semantic language unit. However, there are also features that affect the meaning of words but cannot be fully reflected in the written language. These features often clearly show their effect in spoken language. In written language, the presence of suprasegmental elements is determined only by punctuation marks or the preference of the reader. Such elements of spoken language such as stress, intonation, length and shortness, melody, pause are called units of the suprasegmental level. While the sound structures of words can be examined in parts, suprasegmental language elements such as emphasis and intonation differences cannot be broken down. The suprasegmental units in language are: accent, rhythm, timbre, speed, tone, melody. By some linguists, units at the suprasegmental level are also referred to as prosody or burs. In this study, word and sentence stress from suprasegmental units is emphasized. The emphasis in Zazaki occurs at the phonological and syntactic level. In the emphasis that occurs at the syntactic level and in written language, the item loading is generally approximated to what is wanted to be emphasized. The most basic functions of emphasis and intonation in spoken language are to clarify the expression of the speaker's feelings and thoughts and to create a difference in meaning between words made up of the same sounds. With emphasis, feelings and thoughts are transferred to the other person. In Zazaki language, the question form is formed easily with emphasis. Emphasis is important in all languages, but stress and intonation are very important, especially in monosyllabic languages. In languages with this structure, words can be emphasized in at least four to nine ways and gain meaning accordingly. In Zaza, the emphasis is always on the vocal sound in monosyllabic words at the phonological level. As the number of syllables increases in the word, the stress occurs in different ways. The following example can be given to explain the importance of suprasegmental units in making a difference in meaning: It can be understood from the level of the emphasis on the suffix that the word in the word Meke is the negative suffix. Thus, it is understood from the emphasis and intonation that the word in the spoken language is the suffix of negativity. The difference in meaning can be created by shifting the stress between the syllables that make up this word. The word gule can be

given as an example. If the first syllable of this word is emphasized, the meaning of shot, ball, bullet appears, while if the second syllable is emphasized, it means rose, flower. In this way, new meanings are created by shifting the syllables to be emphasized. It makes the determination of such semantic suprasegmental units in words and sentences phonetically and put them on paper with the phonetic alphabet. After this stage, it falls into the field of phonology. Phonology identifies the semantic ones of the detected suprasegmental units. Our aim in this study is to explain the emphasis and features of emphasis in Zazakî with examples. In written language, the writer can convey whatever he wants to the reader with features such as punctuation marks. But in the spoken language, the speaker can only convey what they want to the listener by using emphasis effectively. The work is limited to written language. Written language refers to the standard language in Zazakî that the Vate Working Group is working on. The emphasis in the spoken language can vary according to the regions or the emotional state of the speaker. As far as is known, there has been no independent study on Stress in Zazakî Words. In this respect, the current study is important. This study has benefited from the studies on the emphasis in other languages and this information has been adapted to Zaza. Likewise, various works written in Zazakî were used for examples. As far as it is determined, there are examples for some explanations in the books written in Zaza, but it was not possible to find examples for some explanations. In this study, some concepts are proposed to be used in this subject. Because this area is so virgin and the proposed concepts are derived according to linguistic criteria.

Kilmnus

Yewineyê zıwanî mîyanê şuxulnayîşê zıwanî de cayêko muhîm de yê. Yewineyê zıwanî di astan ra pê yenê. Nê astan ra yewe, asta segmental a. Asta segmentale de zıwan parçeyan ser ra yeno tedqîq kerdene. Na aste de zıwan parçeyanê sey vokal, konsonant, morfem, allofon û allomorfi ser ra yeno analîz kerdene. Elementê asta segmentale zafane taybetmendîyanê fîzyolojîkan îfade kenê labelê manayî saz nêkenê. Nê taybetmendîyê fîzyolojîkî zî însanan de heman şekl a yenê meydan. Asta suprasegmentale goreyê asta segmentale wayîrê hîna zêde elemanan a. Na aste de mîyanê zıwanî de taybetmendîyê sey derb, ton, melodî, rîtm, leziye, ding, tini û hece yenê analîz kerdene. Asta suprasegmentale manayî saz kena. No sewîye de parçeyî yenê têhet û manayan îfade kenê. Goreyê parçeyan dabeşkerdişê qalîkerdoxî çekuyan de manayê neweyî yenê meydan. Asta segmentale şertanê optîmuman de herkesî bi heman şekl a yena meydan (kêm yan zêde) labelê elemanê asta suprasegmentale herkesî de eynî şekl a nêyenê meydan. Elemanê nê sewîyeyî goreyê vatox û taybetmedîya vatoxî, goşdaroxî û taybetîya goşdaroxî, ortam ûsn taybetmendîyan vurîyênê. Her xususiyet, rengê zıwanî tayîn keno. Na xebate de yewineyê asta suprasegmentalî ra derb (vurgu) ameyo îzah kerdene. Derb zıwanê qalîkerdişî de zaf muhîm o. Çünke cumle de mana goreyê derbî yena tayîn kerdene. Na xebate de amancê ma zazakî de derb,

taybetmendîyanê derbî bi nimûneyan reyde îzahkerdiş o. Ziwane nuşteki de nuştox bi xalwendîyan ûsn taybetmedîyan a, eşkeno meramê xo îfade bikero. Labelê ziwane vatişî de vatox-qalîkerdax ganî derbî (elemananê bînan zî heman şekil de) baş eyar bikero, ke peyama vatoxî hete goşdaroxî ra bêkêmaniye bêro fehm kerdene. Na xebate de sînorê ma, bi ziwani standardî reyde sînorkerde yo. Çunke fekanê mintiqayan de derb, cîya şeklan a şêno bibo. Qaso ke zanayêno heta nika derheqê Zazakî de derbkerdişê çekuyan ser o xebatêka musteqîle nêameya kerdene. Na xebate de berhemanê ziwananê bînan ra îstîfade bîyo û nê melumatî seba zazakî întîbaqê kerdene. Heman dem de seba nimûneyan zi kitabê zazakî ameyê kar ardene. Kitaban de seba taye îzahatan nimûneyî estê labelê seba taye îzahatan zî kes nêşkeno nimûneyan peyda bikero. Na xebate de, seba ke nê mijarî de bêre şuxulnayîş taye mefhumî ameyê pêşniyaz kerdene. Çunke no warêko bakîr o, çekuyê ke ameyê pêşniyazkerdiş zî goreyê krîteranê ziwannasîye teklîf bîyê.

Kilitçekuyî: Zazakî, Ziwannasîye, Fonolojî, Asta Suprasegmentale, Derb

Destpêk

Seba mewcûdîyetê zîwanê vatişkî şerto ewil veng vetiş o. Vengê ke vejîyênê ganî yewbînan ra cîya bê û terefê goşdaroxî-girewtoxî ra bêre fehmkerdiş. Vengî manayan pê ra cîya kenê, o semed ra her veng, ê bîni ra cîya beno. Qalîkerdişî ra organê qalîkerdişî, eşnawitişî ra organê eşnawitişî berpîrsîyar ê; heme prosesî ya mezgê însanî eleqedar beno. Kamcîn vengo çi şekl a bêro vetene (artîkule bibo) û no vengo senîn bêro nirxayene rê mezgê însanî qerar dano (Erkman-Akerson, 2008: 121).

Her zîwanî de zîwan-yewîne yan yewineyê zîwanî estê. Zîwan-yewineyî sey parçeyî (segmentale) û ser-parçeyî (suprasegmental) di astan ra pê yenê. Asta ke parçeyan ra pê yena sey asta segmentale yena name kerdene. Asta segmentale de parçeyê zîwanî muhîm ê, û zîwan nê parçeyan ser ra analîz beno. Elemanê na aste vokal, konsonant, morfem, allofon û allomorfi ser ra yenê analîz kerdene. Vokalan kes eşkeno sey vengin, konsonantî sey bêveng name bikero (Crystal, 2008: 517; Bussman, 1998: 1227, 237). Elemanê asta segmentale taybetmendîyanê fîzyolojîkan îfade kenê û prosesanê fîzyolojîkan ra dima yenê meydan. Taybetmendîyê fîzyolojîkî hema hema herkesî heman şeklan a vejîyênê meydan. Eke vatoxî de yan goşdaroxî de kêmanîyêke çinbo, asta segmentale şertanê normalan de yena meydan. Asta segmentale goreyê kesan nêvurîyêna. Mîsale zazakî de taybetmendîyê vokalan û konsonantan goreyê kesan nêbedilîyênê, nê taybetmendî goreyê şertanê optîmuman ameyê tesbîtkerdiş û seba herkesî yew ê. Seke cor ra zî îfade bî, parçeyî xoser manayanê çekuyan îfade nêkenê, nê parçeyî ancax yenê têhet û manayan saz kenê.

Asta suprasegmentale zîwanî ra zîwanî vurîyêna û na aste de hîna zêde eleman û taybetmendîyî estê. Zîwanî derb, ton, melodî, rîtm, leziye, ding, tini û hece sey elemanê na aste yenê qebul kerdene, zîwan na aste de goreyê nê taybetmendîyan yeno nirxayene. Na aste de ser-parçeyî yenê tedqîqkerdiş, çekuyî-cumleyî awan benê û bi şeklêko siruştî mana vejîyêna meydan. Na aste de taybetmendîyê şexsî muhîm ê; goreyê parçeyan dabeşkerdişê qalîkerdoxî, çekuyan de manayê neweyî yenê meydan. Elemanê asta suprasegmentale, herkesî de eynî şekl a nêyenê meydan; goreyê vatox û taybetmediya vatoxî, goşdaroxî û taybetîya goşdaroxî, ortam ûsn taybetmendîyan vurîyênê. Rewşa ke vatox yan goşdarox tede de yê, qalîkerdiş yan goşdaritişî ser o tesîr kena. Goreyê rewşa psîkolojîke, ortamo sosyal, halê sihetî ûsn îfadekerdiş û fehmkerdişê însanan vurîyêno. Kesêko xemgîn nêşkeno kêfweşî ya qalî bikero, nê kesî de elemanê asta segmentale goreyê na rewşa psîkolojîke şekil gênê.

Na xebate de yewineyê asta suprasegmentalî ra derb (teql, vurgu) ameyo îzah kerdene. Cumle de mana goreyê derbî yena tayînderdiş o semed ra zîwanê qalîkerdişî de derb zaf muhîm o. Zîwanê nuşteki de nuştux bi xalbedîyan, sentaks, semantikî ûsn taybetmediyan a, eşkeno meramê xo îfade bikero. Zîwanê vatişî de qalîkerdox ganî derbî ca de bikar bîyaro. Derb bi şeklêko rast tesîs nêbo vatiş bêmana beno yan zî xelet fehm beno. Cêr ra zîwan-yewineyan ra fonem

ameyo îzah kerdene. Fonem, mîyanê zıwan-yewineyan de beno ke tewr muhîm o.

Mîyanê zıwanî de yewineyê ke wayîrê qabilîyetê cîyakerdişê manayî sey fonem yan zî zıwan-yewine yenê name kerdene. Fonem, vengêko şêno bêro peymitene û test kerdene. Her zıwanî de sey vokal û konsonant di babet fonemî estê. Fonemî manayan pê ra abirnenê, qandê cû ganî her fonem, fonemanê bînan ra bêro cîya kerdene. Yanî her fonem hete taybetmendîyan ra yew û tek o. Mîsale çekuyanê mer û mar de fonemanê /e/ û /a/yî manaya çekuye vurîna. Kes eşkeno vajo ke fonemê /a/ û /e/ muadîlê yewbînan nîyê û nê fonemî yewbînî ra cîya yê. Heman şekil de çekuyanê ker û kor de cîyayîya manayî bi fonemanê /e/ û /o/ reyde ameya viraştene; kes eşkeno vajo ke fonemê /e/ û /o/ heman fonemî nîyê û yewbînî ra cîya yê. Cîyayîya fonemîke, cîyayîya semantîke tesîs kena. Vurîyayîşo hurdîyo ke foneman de yeno meydan, manaya çekuyan bitemamî vurînenê, vurîyayîşê manayî tesîrê heme binbeşanê zıwannasî keno. Cêr ra cîyayîya foneman û yew-tek bîyayîşê foneman rê taye nimûneyî deyayê:

Lêl (bulanık) – lal (dilsiz) /ê/ /a/

Gonî (kan) – genî (kirli) /o/ /e/

Serd (soğuk) – kerd (yaptı) – derd (dert) – merd (öldü) /s/ /k/ /d/ /m/

Ca (yer) – cu (yaşam) /a/ /u/

Kal (ihtiyar) – mal (mal) – fal (fal) – xal (dayı) /k/ /m/ /f/ /x/

Mar (yılan) – mer (bel) – mor (mühür) /a/ /e/ /o/

Fonemî bi îşaretê “//” reyde yenê mojnayene. No metod sifte hetê Jan Baudouin de Courtenayî ameyo şuxulnayene û sey teorîya fonemî yeno name kerdene. Taybetmendîyanê cîyaker yê vengî tesbîtkerdiş bingeyê fonolojîya moderne awan kerdo. Nê taybetmendîyê cîyakerî seba çekuyan zî şênê bêrê tetbîq kerdene (Demirci, 2014: 65-66). Mîsale zazakî de çekuyê sey belûwer, dikulik, fikfikoke, garo, keçelek, mifirik, xapxapik, zerdo, zezur (Grûba Xabeta ya Vateyî, 2019) babetanê mîlçikan îfade kenê labelê fonemê ke nê çekuyan awan kenê yewbînan ra cîya yê, o semed nê çekuyî yewbînî ra cîya manayan îfade kenê.

Cêr ra zazakî de derb û taybetmendîyê derbî ameyê îzah kerdene. Seke ameyo îfadekerdiş, derb û taybetmendîyê derbî seba komunikasyonê başî zaf muhîm o. Tesbîtkerdişê nê taybetmendîyan de berhemanê kurmanckî, tirkî, fariskî û sorankî ra îstîfade bîyo. Nê taybetmendî beno ke goreyê mintiqayan bivurîyê û bê nînan nimûneyî zî bibê.

Derb (teql, vurgu)

Vatîş pêlanê vengî ra yeno meydan û her pêla vengî wayîrê frekans û derban a (Coşkun, 2010: 202). Mîyanê çekuyêke de yan komê çekuyan de

heceyêke, heceyanê bînan ra hîna bi şeklêko eşkera û dîyar vatiş, sey derbî yeno name kerdene (Hengirmen, 2009: 405). Derbo ke çekuyan, koma çekuyan yan cumle de yeno meydan zafane seba ke manaya çekuye eşkera, dîyar bikerê û balê goşdaroxan biancê yeno meydan. Mîyanê çekuye yan komê çekuyan de derb taye heceyan, heceyanê bînan ra hîna pêt û eşkera vatişî ya yeno meydan. Labelê asta cumleyî de derb, cavurînayîşê endamanê cumleyî reyde yeno meydan (Demirci, 2014: 83). Derb hîrê şeklan a yeno meydan. Nînan ra yew; heceyêke, heceyanê bînan ra hîna pêt û eşkera yena vatene. Derb zafane no tewirî ya yeno meydan. Rayîra bîne de derb bi tonê vengî ya yeno meydan. Ziwanê fekkî de derbo sentaktîk mîyanê cumle de bi tonê vengî ya yeno saz kerdene. Şeklo bîn yê derbî mîyanê çekuye de vokalî derg vatişî reyde yeno saz kerdene (Karaağaç, 2018: 107).

Derb, sey derbo fonolojîk û derbo sentaktîk di beşî yo. Seke îfade bîbî, derbo fonolojîk mîyanê qalîkerdişî de bi derbkerdişê yewine-ziwanî ya yeno meydan; derbo sentaktîk cavurînayîşê endamanê cumle reyde virazîyêno, zafane zî endamo ke nêzdîyê karê cumleyî beno yeno derb kerdene (Banguoğlu, 2011: 114). Yanî heman cumle de endamo ke bi cavurînayîşî ya nêzdîyê karî beno, mîyanê cumle de tesîrê xo zêdeneno û yeno derb kerdene. Tesbîtkerdişê derbê fonolojîkî hende rahat nîyo.

Asta derbî ziwanî ra ziwanî vurîyêna. Eke bi termanê IPA (Înternational Phonetic Alphabet/Alfabeya Fonetîkî ya Mîyannetewî) reyde bêro îfadekerdiş derb: ser-derb [ê], berz-derb [é], orte-derb [ê], zeîf-derb [è] û tewrzeîf-derb [è] panc beşî yo (Toptaş, 2016: 674). Kurdkî de derb zaf dîyarkerde, eşkera nîyo. Çekuyanê kurdkî de derb zafane heceya peyine de yo labelê ge gane cayê derbî vurîyêno. Kurdkî de çi qalind çi barî heme vokalî derbbîyayîşî rê musaîd ê (Aktuğ, 2013: 50; Bedirxan & Lescot, 2009: 50).

Derbo ke astanê çekuyan, komê çekuyan de yan sentaksî de yeno tedqîqkerdiş, asta çekuye de goreyê heceyan, asta sentaksî de goreyê koma çekuyan û cumleyî vurîyêno. Cêr ra verî asta çekuyan û dima zî asta sentaksî de taybetmendîyê derbê zazakî analîz bîyo. Derbkerdişê taye çekuyan de mutabaqat çin o. Derbê nê çekuyan goreyê rewşe û vatoxî vurîyênê. Çekuyê ke allomorfe yewbînanê ancax bi derbî reyde yewbînan ra cîya benê. Tîya de ma do nê çekuyanê allomorfan ra zî taye nimûneyan bide. Çünke zazakî de derb, manaya nê çekuyan de zaf muhîm o.

Derbê Çekuyan (Derbo Fonetîk)

Derbê çekuyan goreyê yewine-ziwanan yeno viraştene. Asta çekuyî de heceya ke yena derbkerdişe, manaya çekuye tayîn keno. Na aste de derb, şidetê vokalî de vurîyayîşê vejeno meydan, cayê vejîyayîşê û demê vejîyayîşê vokalî de (artikulyasyonê vokalî de) bedîliyayîşêk nêyeno meydan. Eke artikulyasyonê vokalî

de vurîyayîşê bibo, fonem û morfem vurîyêno. Eke fonem û morfem bivurîyo çekuye vurîyêna, çekuye bivurîya derb bêmana maneno.

Zazakî de derbê çekuyan, goreyê halê oblîkî, halê sadeyî û çekuyanê pêbesteyan vurîyêno. Cêr ra xususiyetê derbî û nimûneyê nînan ameyê dayene. Cêr ra seba derbî nimûneyî deyayê. Gama ke asta suprasegmentale de nimûneyî deyayê, îzahatî berhemanê kurmanckî ra ameyê dayene, nê îzahatê întîbaqê zazakî bîyê û nimûneyî bitemamî zazakî ra ameyê dayene. Çunke na, xebatêka senkronîk a, eke sewbîna ziwanan ra nimûneyî bideyayê mîhwerê xebate do bivurîyo. Nimûneyê ke ameyê dayîş ferhengê Grûba Xebate ya Vateyî ameyê weçînayene. Na xebate de zazakî de derb çarçewayêka umûmî de ameyo dayene.

Taye çekuyê ke allomorfê yewbînan ê, sayeyê derbî manayanê cîyayan îfade kenê. Nê çekuyan de heceya ewilî bêro derbkerdiş manayêke, heceya dîyine bêro derbkerdiş manayêka cîya îfade kenê. Çekuyanê *ganî* û *gule* kes eşkeno sey nimûne bido. Nînan de mîsale eke heceya ewilî bêro derbkerdiş *gule* nameyê kêneke yan vile îfade keno. Labelê eke heceya dîyine bêro derbkerdiş yanî *gule* manaya bilye û qerşunî de yeno.

Sey heme ziwanan zazakî de zî çekuyanê yew heceyan de derb vokalî ser o yo (Taş, 2013: 31). Çunke fonemo ke çekuye awan keno vokal o, qandê cû derb nê vokalî ser o yo:

- *Birr*
- *Ca*
- *Dax*
- *Dej*
- *Ga*
- *Goş*
- *Kar*
- *Kej*
- *Lîç*
- *Mar*
- *Merd*
- *New*
- *Pak*
- *Pêl*
- *Qesd*

- *Qij*
- *Serd*
- *Sond*
- *Va*
- *Werd*

“Nurselê, ez to rê yew çî vana labelê pê zaf medeje” (Dêrsim, 2014: 64).

“Ez ki sas ben, manen, nêzan ke tî mira çî wazena?” (Çiya, 2001: 14).

“A cî zê perî ya. Çî ci rê beno êyan.” (Adabeyî, 2005: 39).

Zazakî de sey kurmanckî derb zafane heceya peyêne de yo (Taş, 2013: 31). Çekuyê ke pêbeste nîyê heman şekil de yenê derb kerdene (Bedirxan & Lescot, 2009: 50).

- *Bazar*
- *Birek*
- *Dehlik*
- *Derman*
- *Ewro*
- *Gede*
- *Genim*
- *Gilbe*
- *Emir*
- *Erje*
- *Hebe*
- *Keleş*
- *Kizin*
- *Lorik*
- *Piling*
- *Pincar*
- *Qayîl*
- *Zama*
- *Deqa*

- **Kone**

“Şima ra kom zaf aynat o mi silom da yi.” (Kaya, 2018: 135).

“Feqet glê kerre u kemeranê pijan ra ğeyr theba nêdi.” (Saint Exupéry, 217: 63).

“Ezo bira! Ezi bira!

Ezo bira! Ezi bira!” (Karasu, 2012: 47).

“Kergê kergê hakû bide mi, hakû ben dana papuçî...” (Çiçek, 2012: 29).

Çekuyanê zazakî de ge gane heceya ewile yena derb kerdene (Bedirxan & Lescot, 2009: 50; Aktuğ, 2013: 52).

- **Bete**
- **Ciwan**
- **Çape**
- **Derse**
- **Dewar**
- **Doxe**
- **Gezo**
- **Gunce**
- **Îqaz**
- **Kede**
- **Kevir**
- **Lole**
- **Lome**
- **Menge**
- **Meşke**
- **Page**
- **Parsû**
- **Penîr**
- **Qanik**
- **Raywan**

“Mursa, Mursa tu nêverdana ke vênga Haqî dime ki!” (Çağlayan, 2015: 353).

“Nişkê binra biçîn, mendî bê xele

Tu vatên guîn qelemên, qele-qele” (Ersoz, 2013: 65).

“Didanê dêve dezeno, juyêdo heram o.” (Çîçek, 2012: 39).

Zazakî de çekuyê razber û şênberê ke bi peygeranê -î, -îye, -yî qedîyênê, heceya peyine ra derb benê (Bedirxan & Lescot, 2009: 50-51).

- *Azadî*
- *Birayî*
- *Dîyarî*
- *Gelêrî*
- *Hevalî*
- *Hêvî*
- *Îlmîyîye*
- *Kêmanî*
- *Kilmîye*
- *Kungîye*
- *Mêmanî*
- *Muxabîrî*
- *Nobedarîye*
- *Roşnayî*
- *Sanayî*
- *Sixletîye*
- *Têkilî*
- *Xeletî*
- *Yahudî*
- *Zincî*

“Purîyê xo ginenê pêser, hurdî ra pitîye kewena ser.” (Canşad, 2013: 54).

“Maşela Azîma Xanim! Na canşenikîye, na enerjî...” (Canşad, 2013: 72).

“Ez bi qalanê xo xeyalanê to

bi aramîya hêrsê to sînena

Ez bi tenayîya xo venganeyê to

bi deyîranê xo vengê to sînena” (Espar, 2008: 47).

“Şa Hemed sono virîndîya barzînganbaşî birneno.” (Guntaş Aldatmaz, 2013: 91).

Zazakî de çekuyê ke bi peyğiranê -êk û -yêk qedîyênê, heceya ke verê heceya peyênî yena derb kerdene (Aktuğ, 2013: 58). Goreyê Tanî peyğirî nêyenê derb kerdene (Tan, 2011: 81-82). Zazakî de peyğirê -êk û -yêk nêyenê derb kerdene.

- *Gojagêk*
- *Keftarêk*
- *Kitabêk*
- *Lepatêk*
- *Mêmanêk*
- *Namzedêk*
- *Qedehêk*
- *Qelafatêk*
- *Rêzilêk*
- *Selamêk*

“**Şewêk** wirzenû, pişîng û kutik pîya bî kenê, ti vonî hîrhemî feqcewî yê.” (Kaya, 2018: 75).

“Hunc karwûn kotîn rahar, şîn ca wet a

Cinêk va, mêrik, pawitiş zehmet a.” (Ersoz, 2013: 47).

“Hetanî **hewteyêk** hêrsê Azîma nişeno.” (Canşad, 2013: 76).

Kurdkî de peyğirên -an, -î, -ên goreyê gîreyanê bînan cîya yê. Zafane ê peyğireyî yenê derb kerdene (Tan, 2011: 82). Zazakî de peyğirê -ên çin o. Labelê reyna zî vera -ênî, -î yeno şuxulnayene û nê peyğirî yenê derb kerdene.

- *Merdimî*
- *Merdiman*
- *Bajarî*
- *Bajaran*
- *Mektebî*

- **Mekteban**
- **Rojî**
- **Rojan**
- **Kitabî**
- **Kitaban**
- **Keyeyî**
- **Keyeyan**

“Raydê to di ez jewî qurban keran

Ta min rê verdê Îlahî ê **newan**.” (Kirkan, 2018: 181).

“**Embazî** tayê pay ra tayê ronîşte dormeyê **înan** de bîyê xelege.” (Gunduz, 2010: 253).

“**Doman** û **ciwanî** bermal de astir û **mînderan** ser o, verê **dêsan** de herd de rêz bîbî.” (Çem, 2007: 145).

Zazakî de û kurmanckî de çekuyê ke bi peygirê -îstan reyde qedîyênê, înan de no peygir yeno derb kerdene (Aktuğ, 2013: 50).

- **Gurcîstan**
- **Hindîstan**
- **Darîstan**
- **Pakîstan**
- **Gulîstan**
- **Erebîstan**
- **Kurdîstan**
- **Tacikîstan**
- **Yunanîstan**
- **Ermenîstan**

“Dare bu darîtiya xo **daristan** de, mi rê utopya bîsey her şairî” (Lezgîn, 2005: 23).

Karanê kurdî de derb zafane heceya peynî yê kokê karî de ya (Aktuğ, 2013: 55). Labelê Taş derbê kurmanckî peygirê mesderî de qebl keno (Taş, 2013: 31). Zazakî de peygirê mesderî -ene, -iş, -yîş, -yayîş derb nêbenê, heceya peynî ya karî yena derb kerdene.

- **Ameyene**

- *Dusnayene*
- *Ez vazdana.*
- *Huşkbîyayîş*
- *Huyayîş*
- *Kenitiş*
- *Kewtene*
- *Lengayene*
- *Remayene*
- *Şima reynayo.*

“Cara meymanê Heqî yeno **teverkerdene.**” (Beytaş, 2012: 24).

“Û şewqê aşmî ma rê **çimşikitişê** waştîyêka şermokine...” (Lezgîn, 2005: 59)

“Geloyî çime xo nêkutî; başçawiş seki **ewnîyayîşê** Geloy ra xû biko, ebi engîştta xo...” (Espar, 2004: 46).

Çekuyanê pêbesteyan de derb, heceya ewilî ya çekuya dîyine de yo (Aktuğ, 2013: 55). Labelê Celadet Alî Bedirxan çekuyanê pêbesteyan heceya peyêne derbkerdişî hîna rast vînenê. Çekuyê pêbesteyî ge ge xêncê derbê heceya peyêne sewbîna derbêk zî gênê. Na rewşe dewamîbîyayîşê çekuyanê pêbesteyan a eleqedar o (Bedirxan & Lescot, 2009: 50-51).

- *Citkar*
- *Dewlemend*
- *Hamnangah*
- *Hemmana*
- *Hemvate*
- *Keskûsûr*
- *Sergovend*
- *Seyrangeh*
- *Tengnefes*
- *Zurker*

“reçesêna rîyê awe de sûrayîya **rojawanî**

û cuwînek bêwayîye mendo latê deşte de” (Lezgîn, 2005: 53)

“**Serfiraz** şina zerre bûn.” (Kurij, 2014: 55).

“Dat Mih, nê çi qalî ti kenê! Xo **gunekar** meki! Efendî sene nimaj nêkeno?” (Espar, 2004: 29).

“Rocêke **nîmeroc** o, bergîrî konê mîyanê tenî.” (Licokic, 2007: 82).

Kurdkî de çekuyê ke bi peygîranê -çî, -cî ameyê viraştîş û manaya şênbere îfade kenê hemîne de derb heceya peyêne de yo (Bedirxan & Lescot, 2009: 53).

- Neqareçî
- Dawaçî
- Tifingçî
- Qehweçî
- Reqşçî
- Mîyançî
- Mabênçî
- Bankaçî

Zazakî de çekuyê ke bi peygîranê -yek, -ek qedîyênê, heceya verê heceya peyêne yena derb kerdene.

- **Kêneke**
- **Lajek**
- **Meleke**
- **Mêrdek**
- **Tûyerek**
- **Seyek**
- **Leyeke**

“Oyo ke **rîndeke**, raştî ki faydey cî esto.” (Saint Exupéry, 217: 49).

“Ya **xelîyek** waxt şina, erdî di yew mura vînena.” (Kurij, 2014: 55).

“**Keyneke** vana: - Ezo şînî.” (Licokic, 2007: 74).

Kurdkî de çekuyê ke bi vergîranê bê-, di-, bi-, nê-, me- a sazbenê e vergîrî yenê derb kerdene (Ocek, 2015: 30). Xusûsen vergîrê negatîfiye derbî gênê xo ser (Taş, 2013: 31). Zazakî de çekuyan de sey vergîrê dî- yî nêyeno şuxulnayene.

- **Bikişe**
- **Bîwere**

- **Bişime**
- **Biwane**
- **Bierze**
- **Nêkerd**
- **Nêşimit**
- **Nêwerd**
- **Nêwend**
- **Nêeşt**
- **Meke**
- **Mewe**
- **Meters**
- **Meşo**
- **Meşime**
- **Bêkar**

“Cokawo Pêti qe gumanê Avdila Pasay **nêkerdêne**.” (Çağlayan, 2015: 278).

“Ê çiyê werdiyê ke **bêkarî** pê kewnê xeyalan.” (Saint Exupéry, 217: 47).

“Giregiran zî **mepersê!**

Yê bê ke vajorî bî

bê ke rîyê înan bidejo” (Espar, 2008: 28).

“Ezo bira! Ezi bira!

Çirey **nêşin** ti ma vîr a” (Karasu, 2012: 203).

Zazakî de îzafeyî di unsuran ra pê yenê; nînan ra yew tamamker û bîn temambîye yo. Şertanê normalan de temambîye sere de û tamamker peynîya îzafeyî de ca gêno. Îzafeyanê nameyan de û sifetan de na rêze nêvurîyêna. Îzafeyan de derb her di unsuranê îzafeyî de, heceyanê peyênan ser o yo. Cêr ra bêtesnîfkerdişî (sey îzafeyê nameyî û îzafeyê sifetî) çend hebî îzafeyî ameyê dayene.

- **Keyeyo sipî**
- **Ordega keske**
- **Rasta rast**

- *Heştay* û *new*
- *Kêneka aqile*, *zîreke* û *xaseke*
- *Bajaro qedîm*
- *Lajeko bextin*

“Çimanê to yê lîlan de **roşnîyêka homayî**
zerrîya mi de **şewqêko mestbîyaye** mend.

Şermeyê to kewoyîya **qedîha krîstale** de
guneyê mi verika **şewêka şade** de mend.” (Espar, 2008: 35).

“**Hemeyê asteran**, aşme û rojo zûreyin

Meydanê astoran de mi çalî kendî

Û ez sey **awa çemî** herikêna birayanê xo rê” (Lezgîn, 2005: 74)

“**Kênaya qij** hêna say erzena, la hêna duna astûwar gerin ri.” (Kurij, 2014: 165).

Kurdkî de çekuyê ke bi bestoxê û reyde pîya girêdeyayê, çekuya ke hûmara heceyanê ci tay a verî yena nuştene û yena derb kerdene (Bedirxan & Lescot, 2009: 60). Heman çî kes eşkeno zazakî de zî vajo. Eke hûmarê heceyanê nê çekuyan sey yewbînî bibo, vatişê şarî sey bingeh qebl beno.

- *Ga* û *manga*
- *Şûr* û *xencer*
- *Dîk* û *kerge*
- *Koçer* û *piyaz* (Aktuğ, 2013: 60).
- *Şiwane* û *pez*
- *Jehr* û *ziqûm*
- *Şil* û *şepel*
- *Tik* û *tena*
- *Rast* û *durust*
- *Emr* û *mirad* (Malmîsanij, 2000: 307).

Çekuyê ke pîya bestayê û sey qalibî ca girewto, eke hûmarê heceyanê nînan sey yewbînî bibo, çekuya ke xo de vengane dergan hewênena dima yena nuştene û çekuya verêne yena derb kerdene (Bedirxan & Lescot, 2009: 60).

- *Çep* û *rast*

- **Cinî** û camêrd
- **Tirş** û tal

Çekuyê ke pîya bestayê û sey qalibî ca girewto, eke hûmarê heceyanê nînan sey yewbînî bibo, çekuya ke xo de hîna zêde herfanê konsonantan hewênena dima yena nuştene û çekuya verêne yena derb kerdene (Bedirxan & Lescot, 2009: 60).

- **Mil** û ling
- **Mê** û nêr
- **Mal** û milk

Çekuyê ke pîya bestayê û sey qalibî ca girewto, eke hûmarê heceyanê nînan sey yewbînî bibo, çekuya ke artîkulasyonê vokalanê ci vernîya fekî ra vejîyêna dima yena nuştene û çekuya verêne yena derb kerdene (Bedirxan & Lescot, 2009: 60).

- **Keç** û law
- **Dest** û ling
- **Ser** û bin
- **Pez** û rez

Derbê Cumleyan (Derbo Sentaktîk)

Cumleyanê zazakî de çekuyê ke muhîm ê, mîyanê cumle de yenê derb kerdene. Ziwanê fekkî de derbo sentaktîk hîna rehet o. Qalîkerdax goreyê waştîşê xo eşkeno frekansê vengê xo tayîn bikero. Qalîkerdaxî kamcîn çekuye derb kerda, goştarox şêno fehm bikero. Labelê ziwane nuşteki de derbî tesbîtkerdiş û fehmkerdiş hîna zehmet o. Ziwanê nuşteki de zî hîn krîterî estê. Cêr ra taye krîteran ra behs biyo.

Sey ziwananê bînan, zazakî de zî cumleyî sey cumleya karî û cumleya nameyî di cure yê. Hem cumleyanê karî de hem zî cumleyanê nameyî de derb goreyê karî yeno tesbîtkerdene (Toptaş, 2016: 690). Cumleyanê nameyî de çekuya ke kopula girewta û mîyanê cumleyî de sey karî şuxulîyêna yena derb kerdene. Yanî mîyanê cumleya karî de kamcîn çekuye muhîmtîr a, a çekuya kopula gêna û sey karî wezîfe vînena. Cumleyanê karî de çekuye/unsuro ke derb bena nêzdîyê karî bena. Çekuya ke muhîm a û ganî derb biba, nêzdîyê karî bena (Baran, 2012: 31-32). Bi no qayde cumleyanê karî de şexs, zeman, ca ûsn unsurî şênê bêrê derb kerdene. Labelê ganî bêro îfadekerdiş ke hem goreyê Celadet Alî Bedirxan û Roger Lescotî hem zî D. N. Mackenzie kurdkî de pergale derbkerdişî bingeyêk çin o (Tan, 2011: 83).

Keso ke nan weno **o yo**. (name+kopula)

Ez dewêke de **mamosta ya**. (name+kopula)

Ewro, Yusuf **Amed** ra ame. (ca)

Yusuf, Amed ra **ewro** ame. (zeman)

Amed ra ewro **Yusuf** ame. (şexs)

Cumleyanê zazakî de, xususen ziwane fekkî de, xêncê vurînayîşê sentaksî, mîyanê cumle de bi derbkerdişê çekuyêka cumleya persî şêno awan biba (Çem, 2003: 347). Tîya de unsuro ke derb bibo nêzdîyê karê cumle nêbeno. Vatox yanî qalîkerdox goreyê krîteranê xo, unsuro ke mîyanê cumle de qayîlo vejo vernî, unsuranê bînî yê cumle ra cîya keno û nê unsurî derb keno. No qayde reyde xêncê vurînayîşê sentaksî mîyanê cumle de manayî vurînene (Toptaş, 2016: 691-695). Na rewşe sey vîndbîyayîşê derbî yeno name kerdene û zazakî de zî zêde yena şuxulnayene. Cêr ra ney rê nimûneyêk deyayo. Na cumle de tena derbkerdişê vatoxî ya heman sentaksî reyde manayê cîyayî ameyê saz kerdene.

Serkan meşt serê sibayî şono kar. (Serkan yarın sabah üzeri işe gidecek.)

Serkan meşt serê sibayî şono kar? (Yarın sabah üzeri Serkan mı işe gidecek?)

Serkan **meşt** serê sibayî şono kar? (Serkan yarın mı sabah üzeri işe gidecek?)

Serkan meşt **serê sibayî** şono kar? (Serkan yarın sabah üzeri mi işe gidecek?)

Serkan meşt serê sibayî şono **kar**? (Serkan yarın sabah üzeri işe mi gidecek?)

Goreyê Celadet Alî Bedirxanî ziwano nuşteki de, sebebanê mantiqîyan ra, qaydeyê ke seba ziwane nuşteki ameyê tesbît bîyê, hete qalîkerdoxan yan nuştoxan ra zafane yenê îhlal kerdene (Bedirxan & Lescot, 2009: 60). Derb, goreyê rewşa qalîkerdoxî yan çekuya ke vatox/nuştox qayîlo ehemîyyetê ci nîşan bido vurîyêno. O semed ra qaydeyê ke zazakî de seba derbê çekuyan û cumleyan ameyo ronayene yenê îhlal kerdene. Ziwano rojane yan ziwano fekkî de derb sey cîyakerê manayî şuxulîyêno labelê ziwane nuşteki de derb hende zehmet û pîrsgîrek nîyo (Karaağaç, 2018: 108). Ziwane nuşteki de taye qaydeyî estê û derb mîyanê na çarçewa de yeno meydan. Labelê ziwane fekkî de, sey zaf çîyan, derbo fonolojik de sentaktik de qaydeyê qetî û şablonê ke nêvurîyênê çin ê. Ziwano fekkî de prensîbo tewr bîngeyîn xo baş îfadekerdişê qalîkerdoxî yo. Eke qalîkerdox xo baş îfade bikero peyama ey resena goştaroxî yan gîrewtoxî. Seba ney zî qalîkerdox ziwane goreyê xo bedilneno, goreyê xo şekil dano ziwane.

Encam

Na xebate de zazakî de pergalê derbkerdişê çekuyan û cumleyan ameyo îzah kerdene. Ziwanan de xususen ziwane rojaneyî de derb muhîm o. Ziwanê fekkî de qalîkerdox goreyê ekonomiyê ziwani hereket keno û tewr taye çekuyan a, manayanê zafan îfade keno. Îfadekerdişê manayan de derb muhîm o. Asta suprasegmentale de meharetê qalîkerdoxî vejîyêno meydan. Na aste de derb û elemananê bîni wezîfeyanê muhîman îfa kenê. Nê wezîfeyî peyama qalîkerdoxî bi şeklêko tam resnenê goştarox yan girewtoxî.

Seke cor ra zî ameyo îfadekerdiş, kurdkî pergalê derbî zaf xurt nîyo. Nê pergalî de taybetmendiyê ke ameyê rêzekerdiş goreyê mintiqayan û kesan eşkenê bivurîyê. Tîya de zaf kitabana ra qaydeyê umûmî tesbît bîyê. Şuxulnayîşê nê qaydeyan de zêde pirsgire çin o. Labelê reyna zî taye çekuyî estê ke goreyê derbî manaya xo vurînenê.

Derbo fonolojîk çekuyan ser o awan beno. Derbê sentaktîkî de cumleyî yenê tehlîl kerdene. Derbê fonolojîkî de rewşa qalîkerdoxî zêde muhîm nîya labelê derbê sentaktîk de qalîkerdox kamcîn şertan de qiseyî keno muhîm o. Bitaybetî rewşa psîkolojîka qalîkerdoxî, tîniyê, lezîye, melodî, rîtm ûsn taybetmendîyan ser o tesîr kena.

Tewr peynî de awankerdişê cumleya persî de vejîyayo meydan ke, zazakî de qalîkerdox tena tayînkardişê lezîya û melodîya vengê reyde, eşkeno manaya cumle bivurîno. Heman rêzekerdişê çekuyan a, qalîkerdox cîya manayan îfade keno. Kes eşkeno vajo ke zazakî de derbo sentaktîk opsîyonel o, goreyê rewşe şêno eyar bibo. No tewir derb, goreyê derbê fonolojîkî hîna rehet zî yeno saz kerdene.

Na xebate de zazakî de derb û pergalê derbî ameyê îzah kerdene. Seba taye mefhuman çekuyî ameyê pêşnîyaz kerdene. Labelê na xebate ganî sey destpêkî ya bêro qebul kerdene. Çünke hîna envanterê heme taybetîyanê zazakî nêameyo vetene. O semed ra çîyo ke seba pergalê derbî zazakî ameyo vatene kêmfî yo.

Çimeyî

- Adabeyî, F. (2005). Estanekanê Sêwregî Ra, İstanbul: Vate.
- Banguoğlu, T. (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Baran, B. (2012). Rêzimana Kurmancî, Diyarbakır: Belkî.
- Beytaş, A. (2012). Şaîsmayîl Estanikanê Gimgimî Ra, İstanbul: Vate.
- Bussman, H. (1998). Routledge Dictionary of Language and Linguistics, New York: Routledge.
- Canşad, M. (2013). Hesê Mişî, Dîyarbakır: Roşna.
- Coşkun, M. V. (2010). Türkçenin Ses Bilgisi, İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics, Oxford: Blackwell.
- Çağlayan, H. (2015). Pêt Ve Pelge Ra, İstanbul: Fam.

- Çem, M. (2003). Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer, İstanbul: Deng.
- _____ (2007). Gula Çemê Pêrre, İstanbul: Vate.
- Çiçek, A. A. (2012). Sayê Marû Estanikanê Xinis û Tekmanî ra, İstanbul: Vate.
- Çiya, S. (2001). Her Çi Beno Sanike, İstanbul: Tiji
- Demirci, K. (2014). Türkoloji İçin Dilbilim, Konular Kavramlar Teoriler. Ankara: Anı.
- Dêrsim, H. D. (2014). Deyndar, İstanbul: Vate.
- Erkman-Akerson, F. (2008). Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış, İstanbul: Multilingual.
- Ersoz, O. F. (2013). Kekû, Dîyarbekir: Roşna.
- Espar, J. İ. (2004). Beyi Se Bena?, İstanbul: Vate.
- _____ (2008). Dilopê Zerrî, İstanbul: Vate.
- Grûba Xebate ya Vateyî (2009). Ferhengê Kirmanckî -Tirkî, İstanbul: Vate.
- _____ (2013). Ferheng/Sözlük Türkçe-Kirmancca/Kirmanckî-Tirkî, İstanbul: Vate.
- _____ (2019). Sözlük Türkçe-Kirmancca (Zazaca), Ferhengê Tirkî-Kirmanckî, İstanbul: Vate.
- _____ (2005). Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî), İstanbul: Vate.
- Gunduz, D. (2010). Soro, İstanbul: Vate.
- Guntaş Aldatmaz, N. (2013). Sanikanê Mamekîye Ra, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Hengirmen, M. (2009). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Engin.
- Karaağaç, G. (2013). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- _____ (2018). Türkçenin Ses Bilgisi, İstanbul: Kesit.
- Karasu, D. (2012). Dinya d' yo Darê Ma Rêncber Ezîz, İstanbul: Vate.
- Kaya, A. (2018). Estanikê Bongilanî, İstanbul: Vate.
- Kerimoğlu, C. (2016). Genel Dilbilime Giriş. Ankara: Pegem Akademi.
- Kırkan, A. (2019). Zazacanın Fonetik Açısından İncelenmesi; Kuzey, Güney ve Merkez Zazacasının Karşılaştırılması, Tezê Doktorayê Çapnêbiyaye, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2018). Bîyîşa Pêxemberî ya Osman Esad Efendî û Despêkê Edebîyatê Klasîk Yê Kirmanckî, İstanbul: Vate.
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kurij, S. (2014). Arwûn û Lûy Sonikî Çoligî, İstanbul: Nûbihar.
- Lezgîn, R. (2005). Dêsan de Sûretê Ma Nimite, İstanbul: Vate.
- Licokic, M. (2007). Sanikan û Deyîranê Licê Ra, İstanbul: Vate.
- Malmîsanij (2000). Folklorê Ma Ra Çend Nimûney, İstanbul: Berdan Matbaacılık.
- Malmîsanij, M. (2012). Ji Bo Rastnivîsînê Ferhenga Kurdî (Kurmançî)-Tirkî. İstanbul: Rûpel.
- Saint Exupéry, A. (2017). Şazadeo Qıckek, Çarnayış: Mesut Asmên Keskin, İstanbul: Dersim.
- Tan, S. (2011). Rêziman û Rastnivîsa Zaravayê Kurmançî, İstanbul: Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Vardar, B. (Ed.). (2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual.